

Поняття та основні типи демографічного переходу

Демографічний перехід – історичний перехід від одного типу відтворення до іншого. Термін введений у 1945 р. амер. демографом Френком Ноутстейном.

Його кінцева мета – стабілізація чисельності населення. Загальна схема процесу демографічного переходу складається з 4 (або 5) послідовних фаз, кожна з яких у різних регіонах і країнах відбувається за власним сценарієм, але має певні спільні риси.

Перша фаза	Друга фаза	Третя фаза	Четверта фаза	П'ята фаза
збереження високого рівня народжуваності($H =$) за різкого скорочення рівня смертності (C).	перехід від багатодітних сімей до малодітних, відбувається зниження показників як народжуваності(H), так і смертності (C)	підвищення рівня смертності (C) внаслідок «старіння» населення. Відбувається перехід до слабозширеного відтворення населення($ПП \geq 0$).	коеф. смертності знижується, зрівнюється з показником народжуваності ($H = C$), зростання кількості населення припиняється ($ПП = 0$). Депопуляція ($ПП < 0$). Процес демографічної стабілізації закінчується	зниження рівня народжуваності нижче від рівня смертності ($H < C$), але це зумовлене принципово іншими причинами
спричиняє «демографічний вибух». У XIX ст. цей етап пройшли високорозвинуті країни Європи, в XX ст. – країни, що розвиваються	пережили високорозвинуті країни Європи та Америки в 50-х рр. XX ст.	Цю фазу високорозвинуті країни пережили наприкінці XX – на початку XXI ст.	Високорозвинуті країни досягли четвертої фази, завершивши демографічний перехід	поширення юридично неоформлених форм спільного життя, перехід до моделі сім'ї як «зрілої» пари партнерів з однією дитиною, свідоме планування народження кожної дитини, свідоме бездітність...

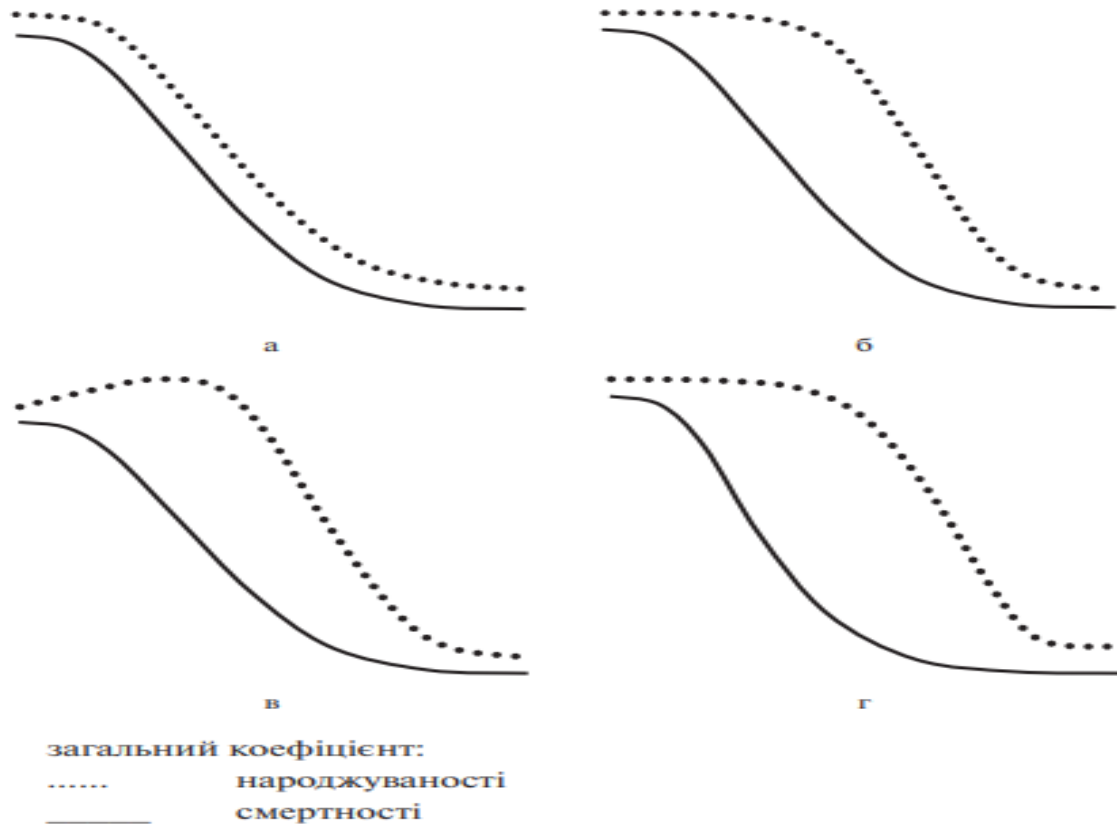
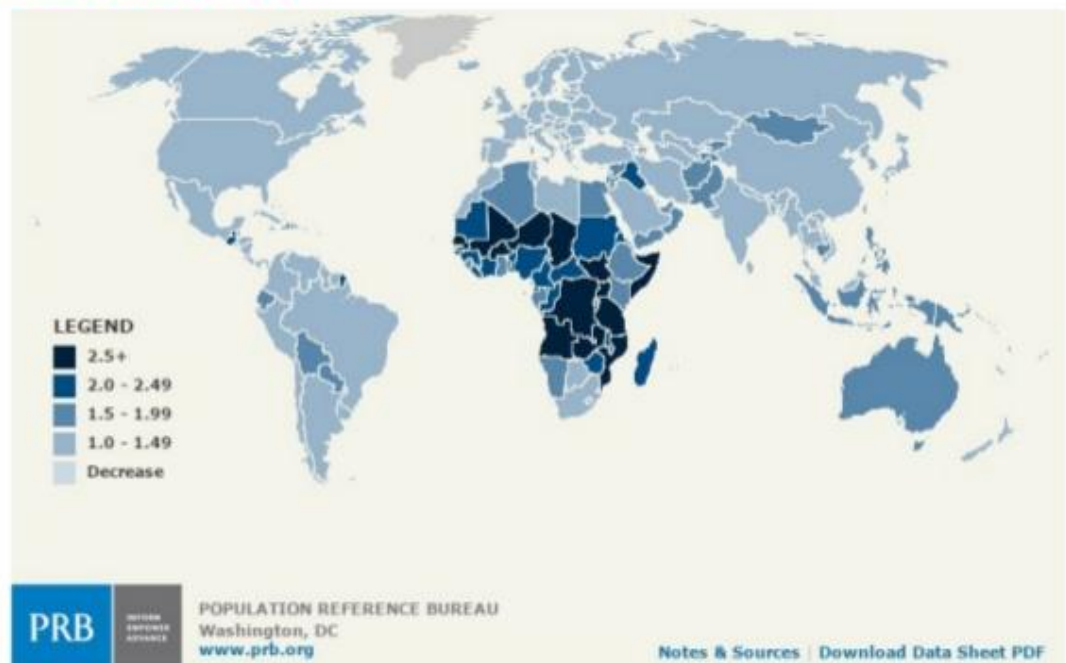

Рис. 1. Типи демографічного переходу: а — французький; б — англійський або шведський; в — японо-мексиканський; г — проміжний

ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПЕРЕХОДУ

Країна	Рік початку	Рік завершення	Тривалість	Демографічний мультиплікатор
Франція	1785	1970	185	1,62
Швеція	1810	1960	150	3,83
Німеччина	1876	1965	89	2,11
СРСР	1895	1965	70	2,05
Індія	1920	2010	90	3,67
Мексика	1920	2000	80	2,95
Китай	1930	2000	70	2,46
Єгипет	1946	2010	64	3,88
Розрахунки для світу в цілому	1960	2050	90	3,00

МУЛЬТИПЛІКАТОР НАСЕЛЕННЯ 2050-2014 РР.

КРАЇНИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПЕРЕХОДУ

	Народжуваність, ‰	Смертність, ‰
Перша фаза демографічного переходу		
Афганістан	44	16
Уганда	46	12
Замбія	46	15
Друга фаза демографічного переходу		
Гана	31	8
Гватемала	30	6
Ірак	35	5
Третя фаза демографічного переходу		
Індія	23	7
Габон	27	9
Малайзія	21	5
Четверта фаза демографічного переходу		
Бразилія	15	6
Німеччина	8	10
Японія	8	9

За час демографічного переходу змінюється тип відтворення населення. **Певному типу відтворення відповідає і певний тип вікової структури.** Поняття типів вікової структури населення розробив і ввів у обіг у 1894 році шведський демограф А.-Г. Сундберг (A.-G. Sundberg), який і виокремив три типи: прогресивну, стаціонарну та регресивну. Як критерій визначення типу вікової структури він використав частки дитячих та старших вікових груп у чисельності населення

Таблиця 1. Типи вікової структури населення

Тип вікової структури	Вікова група, %		
	0—15	16—59	60 і старше
Прогресивний	40	50	10
Стаціонарний	27	50	23
Регресивний	20	50	30

Прогресивному типу вікової структури населення відповідає традиційний тип його відтворення: висока народжуваність; висока смертність, особливо у молодших вікових групах; мала середня очікувана тривалість життя при народженні; повільне зростання чисельності населення; молоде населення.

Регресивному типу вікової структури населення відповідає сучасний тип відтворення: низька народжуваність; низька смертність, у тому числі у молодших вікових групах; велика середня очікувана тривалість життя при народженні; незначне зростання чисельності населення або його відсутність, або скорочення чисельності населення; старе населення.

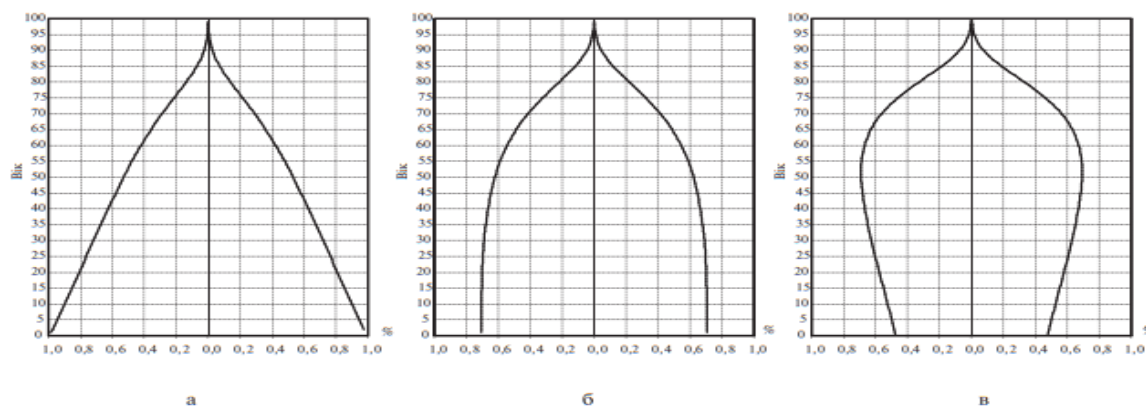

Рис. 6. Типи вікової структури населення: а — прогресивний, б — стаціонарний, в — регресивний

Джерело: Стеценко С.Г., Швець В.Г. Статистика населення. — К.: Вища школа, 1993. — с. 43.

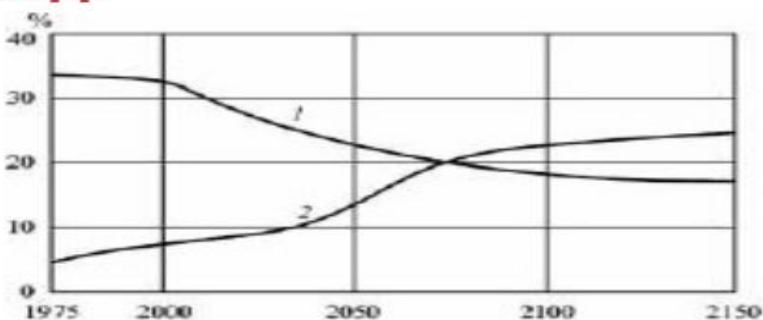
Типи вікової структури відповідають певним етапам демографічного переходу:

Прогресивний тип передував демографічному переходу і зберігається на першому його етапі та частково на другому до початку зменшення абсолютного числа померлих.

Стаціонарний тип вікової структури «зароджується» на другому етапі, формується на третьому, а на четвертому починає трансформуватись у регресивний тип, який закінчує своє формування на п'ятому етапі.

За регресивного типу вікової структури, щоб вона зберігала свої основні пропорції, кожного року повинно народжуватись все менше і менше дітей. Отже регресивний тип вікової структури означає депопуляцію.

ЗМІНА ВІКОВОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ СВІТУ ПРИ ДЕМОГРАФІЧНОМУ ПЕРЕХОДІ

1 — молодші 14 років;
2 — старші 65 років, за середнім варіантом прогнозу ООН

Тривалість демографічного переходу на планеті імовірно становитиме близько 350 років (з кінця XVIII до початку XXII століття). І хоча до закінчення шляху ще близько 100 років, про наслідки демографічного переходу для людства можна говорити вже сьогодні. Вони виявились дійсно революційними і змінили життя не тільки країн, але й кожної людини. Сформулювати їх можна так.

Стосовно смертності:

- + зниження загального рівня смертності;
- + зниження смертності немовлят та дитячої смертності;
- + зниження материнської смертності;
- + збільшення рівня смертності у старших вікових групах;
- + зміна структури причин смерті (перехід від переважно екзогенних до переважно ендогенних причин);
- + збільшення середньої очікуваної тривалості життя.

Стосовно народжуваності:

- + зниження загального рівня народжуваності;
- + зниження народжуваності у наймолодших вікових групах;
- + зростання внеску старших вікових груп матерів у сумарну народжуваність;
- + індивідуалізація рішення щодо кількості дітей.

Стосовно шлюбно-сімейних відносин:

- + зростання віку вступу у перший шлюб;
- + зростання кількості консенсуальних шлюбів;
- + перехід до нуклеарної сім'ї;
- + зростання частки дітей, народжених поза офіційним шлюбом.

Стосовно міграції:

- + зростання інтенсивності внутрішніх міграційних процесів (міжрегіональна міграція та переселення з сільської місцевості у міста);
- + зростання інтенсивності міжнародних міграційних процесів (у тому числі трансконтинентальних).

Стосовно чисельності та структури населення:

- + спочатку збільшення, згодом — стабілізація або скорочення чисельності населення;
- + рівноплинність зміни чисельності населення;
- + постаріння.

Стосовно становища жінки:

- + зменшення витрат часу на народження та виховання дітей;
- + збільшення рівня залученості у освітній процес та економічну діяльність, що створює підґрунтя для рівноправних стосунків з чоловіком.